

УДК 378.1:159.9

І.В. Варнавська, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри професійної освіти
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

У статті визначається поняття мотивації з точки зору різних вчених, представлено огляд проблеми особливостей мотивації та аналіз провідних мотивів навчальної діяльності студентів заочної форми навчання. Проаналізовано важливі аспекти підвищення внутрішньої навчальної мотивації і ефективності всього процесу навчання.

Ключові слова: Мотивація, мотив, мотивація навчання, студенти, заочне навчання, професія.

Однією з важливих проблем сучасної освіти є проблема формування високомотивованої особистості студента, здатної жити, навчатися і працювати в економічних умовах, що постійно змінюються. Мотивація навчальної діяльності студентів є суттєво необхідною умовою для ефективного здійснення навчального процесу, так як негативне або байдуже ставлення до навчання може бути причиною низької успішності або неуспішності студента.

Питання формування мотивів до навчання, що є невідгемним елементом майбутнього професійного розвитку актуальне, адже сучасні студенти поступово втрачають стимул до навчальної діяльності взагалі, а студенти заочної форми навчання ще й частіше мають відмінні від студентів денної форми мотиви, адже поєднують навчання з роботою, або іншою зайнятістю.

Проблеми мотивації протягом багатьох тисячоліть є предметом вивчення філософії, культурології, політології, психології, соціології і т.д. Мотивація – однією з фундаментальних проблем як вітчизняної, так і зарубіжної психології, філософії. Її значимість для розробки сучасної психології пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Складність і багатоаспектність проблеми мотивації обумовлює множинність підходів до розуміння її сутності, природи, структури, а також до методів її вивчення (Л.І. Божович, Є. П. Ільїн, А. Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Е.А. Сорокова, Г. Хекхаузен, З. Фрейд, Д. Аткинсон, Г. Келлі, Ю. Роттер, К. Роджерс, Р. Мей та ін.). Уперше слово «мотивація» використав А. Шопенгауер в статті «Чотири принципи достатньої причини». Цим терміном користувалися для опису поведінки людини і тварин в поведінковому напрямку. У контексті теорії діяльності О.М. Леонтьєва термін «мотив» вживається в значенні конкретизації потреби, умов, напрямів в діяльності. Мотив це те, заради чого виконується діяльність (наприклад, заради самоствердження, оцінок, визнання). Мотивація – це сукупність спонукальних чинників, які визначають активність особистості. Це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини.

Мотиваційному аспекту навчання приділяли істотну увагу в філософській, психологічній і педагогічній літературі С.Л.Рубінштейн, О.Г. Ковальов, Г.С. Костюк, В.С. Мерлін, В.О. Сухомлинський, М.І. Алексеева, І.О. Синиця та інші. Питання мотивації навчальної діяльності є предметом наукових досліджень, які ведуться здебільшого в двох основних напрямках (А.К. Маркова):

- вивчення впливу мотивації на діяльність, зміна діяльності в залежності від актуалізації у студента різних мотивів;

- вивчення впливу діяльності на становлення мотиваційної сфери [5].

Льїн Є.П. під навчальним мотивом розуміє всі фактори, що викликають прояв навчальної активності (потреби, цілі, установки, почуття обов'язку і так далі). Чирков В.І. основною ознакою мотивованої поведінки людини вважає наявність наміру до виконання діяльності. Особистість, в залежності від характеру цього наміру, може перебувати в стані зовнішньої або внутрішньої вмотивованості, а також в стані амотивації. Мільман В.Е. виділяє такі мотиви навчання у студентів:

- внутрішні мотиви – пізнання нового і невідомого, творчий розвиток, спільне з іншими і для інших дії;
- зовнішні мотиви – навчання як звичне функціонування, навчання в якості вимушеного боргу, навчання для досягнення лідерства і престижу, бажання опинитися в центрі уваги, навчання заради ліберальної винагороди, навчання для уникнення невдач.

Аналіз теоретичних джерел дозволяє зробити висновок про те, що мотивація навчання розглядається, по-перше, як передумова й умова навчання, а по-друге, як результат навчальної діяльності. Пізнавальні, соціальні, мотиви особистого престижу, творчих і професійних досягнень є найбільш значущими для успішності студентів у навчанні. Ступінь складності та спрощеності навчання, ставлення до професії, витрати часу на навчання в значній мірі залежать від вираженості таких видів мотивації.

Мета статті полягає у тому, щоб теоретично дослідити особливості мотивації студентів заочної форми навчання і визначити можливості дослідження мотивації навчання за допомогою найбільш дієвих методик.

Складність і багатогранність проблеми мотивації обумовлюється великою кількістю підходів до дослідження її природи, структури, сутності мотивації, до методів вивчення мотивації як складної системи.

Мотивація навчальної діяльності студентів не є однорідною, залежить від багатьох факторів: індивідуальних особливостей студентів, особливостей найближчої референтної групи, розвитку студентського колективу, форми навчання, інших факторів. З іншого боку, як психічне явище, мотивація поведінки людини, завжди є відображенням поглядів, установок, ціннісних орієнтацій тієї соціальної групи, спільності, представником якої є особистість. При розгляді мотивації навчальної діяльності, необхідно враховувати, що поняття мотиву тісно взаємопов'язано з поняттям мета, потреба. Вони взаємодіють в особистості людини і тому отримали узагальнене найменування «мотиваційна сфера». Найважливішою характеристикою «мотиваційної сфери» є ієрархія мотивів, що дозволяє виявити особистісний зміст діяльності для будь-якої людини.

Навчальну мотивацію визначають як окремий вид загального поняття «мотивація», яка є складовою конкретну діяльність – навчальну діяльність, діяльність навчання, в цьому випадку. Нарівні з будь-яким іншим видом мотивації, навчальна мотивація характеризується рядом специфічних факторів, характерних для діяльності, в яку вона входить. Навчальна мотивація визначається освітнім закладом і освітньою системою; побудовою освітнього процесу; особистими рисами того, хто навчається; суб'єктивними особливостями педагога, системою його ставлення до предмета діяльності та студента; специфікою навчального предмета. Навчальна мотивація, нарівні з іншими видами мотивації й, характеризується спрямованістю, системністю, стійкістю і динамічністю.

Із мотивацією тісно пов'язані мотиви. Мотив – це спонукальна причина дій, вчинків людини; це поняття, яке пояснює, чому людина робить те, що вона робить. Мотиви відрізняються від цілей (прямі прагнення певних наслідків поведінки) і стратегій (методи, що використовуються для досягнення цілей, і, таким чином, задовольняють мотиви). Мотиви, цілі і стратегії важко відрізнити в контексті цільового навчання, тому що оптимальні форми мотивації до навчання і оптимальні стратегії для вдосконалення навчання є невідгемні.

Навчання у виші – це період, коли нещодавні школярі більш усвідомлено, ніж в підлітковому і ранньому юнацькому віці, планують свою майбутню професійну діяльність. Для студентів більш зрілого віку це час підвищення своєї професійної майстерності або

зміни царини професійних інтересів. І ті, і ті отримують основи професійних знань, умінь, вдосконалюють навички практичної діяльності. Майбутні фахівці опановують методи наукових досліджень, формують професійні установки, потреби в самореалізації і самоактуалізації, розвивають професійну етику, виробляють творчий дослідницький підхід, навички аналізу результатів своєї праці. Всі ці важливі компоненти і умови успішності майбутньої професійної діяльності формуються в процесі навчання.

Для студентів, як і для школярів, роль позитивної мотивації до навчання в забезпеченні успішного оволодіння знаннями і вміннями можна переоцінити. При цьому виявлено, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсуючого фактору в разі недостатньо високих здібностей; проте в зворотному напрямку цей фактор не спрацьовує – жодний високий рівень здібностей не може компенсувати відсутність навчального мотиву або низьку його вираженість, не може привести до значних успіхів навчання.

Мотивація студентів, що навчаються на денній і заочній формі навчання має свої особливості. П.М. Якобсон, виділяючи 3 види мотивів навчальної діяльності, вказує, що у студентів заочної форми часто зустрічаються мотиви, пов'язані з вузькоособистими інтересами. Процес навчання при цьому сприймається як шлях до особистого благополуччя, як засіб просування по життєвими сходах. Наприклад, у студента відсутній інтерес до навчання як такого, але є розуміння, що без знань в подальшому не вдасться «просунутись», і тому докладаються зусилля до оволодіння ними. Студенти заочної форми навчання часто змушені здобувати вищу освіту за наполяганням адміністрації, для отримання кращої посади і т.п. Для таких студентів навчання у виші часто є формальним актом для отримання диплома про вищу освіту, а не способом підвищення своєї професійної майстерності.

Формування навчальної мотивації є тонким і складним процесом, схильним до впливу безлічі різних чинників, в тому числі соціально-економічних умов конкретного регіону, таким як традиційне ставлення до престижності вищої освіти, затребуваність певних професій на ринку праці. Тому навчальна мотивація у студентів вишів може мати свої особливості, може бути як позитивна, так і негативна.

Для дослідження особливостей мотивації студентів заочної форми навчання порівняно з денною формою можна використовувати такі методики:

- методика «Мотивація до навчання у ВНЗ» (Т.І. Ільїна),
- методика «Вивчення мотивів учбової діяльності студентів» (А.А. Реан, В.А. Якуніна),
- опитувальник «Мотивація успіху та боязнь невдачі» (А.А. Реан),
- опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) Роттера [5].

Методика Т.І. Ільїної дозволяє вивчити структуру мотивації навчання виші. Диференціація відповідей здійснюється за трьома шкалами: «набуття знань», «оволодіння професією», «отримання диплома». А.А. Реан своїй методиці надає більш розгорнутий список мотивів навчальної діяльності. Опитувальник «Мотивація успіху та боязнь невдачі» А.А. Реана розглядає два види мотивації: боязні та невдачі. Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) Дж. Роттера розкриває локус контролю характерний для кожного студента. Аналіз мотиву та мотивації студента є необхідним при розв'язанні широкого кола психологічних проблем, серед яких провідне місце належить проблемі активності особистості, її спрямованості, психологічної структури діяльності тощо [8].

Номенклатура навчальних мотивів студентів досить різноманітна. У класифікації мотивів навчання виділяють такі основні групи:

- мотиви, закладені в самій навчальній діяльності;
- навчально-пізнавальні мотиви, пов'язані із змістом навчальної діяльності, які спонукають студентів пізнати нові факти, опанувати не тільки теоретичними знаннями а й узагальненими способами дій, проникати в сутність явищ;
- навчальні мотиви, пов'язані з процесом навчання, які спонукають до виявлення інтелектуальної активності, подолання перешкод в процесі розв'язання поставлених викладачем задач;
- мотиви, пов'язані з тим, що лежить поза самою навчальною діяльністю: соціальні мотиви, що пов'язані як з офіційним, так і з неофіційним статусом студента в академічній групі та відображають суспільну значущість навчання. Серед

соціальних мотивів виділяють підгрупу комунікативних мотивів (пов'язаних із намаганням особистості до утвердження в колективі): самовдосконалення, самовиховання, готовності до боротьби за честь групи, до конкуренції за глибину знань з улюбленого навчального предмета, мотив соціального престижу, мотив соціальної ідентифікації, мотив спілкування, тощо;

- професійні (відображають значущість навчальної діяльності для оволодіння майбутньою професією);
- мотиви самовизначення (розуміння значущості знань для майбутньої професії і постійне самовдосконалення у цьому напрямку);
- утилітарні (особиста вигода, благополуччя після закінчення вищого навчального закладу);
- вузькоособистісні мотиви: прагнення отримати схвалення і позитивні оцінки (мотивація благополуччя); бажання бути лідером і зайняти гідне місце в групі (престижна мотивація);
- негативні мотиви (мотиви, які для своєї стимуляції орієнтують викладача на використання стимулів, супроводжуваних негативними емоціями), що перешкоджають навчанню: прагнення уникнути прикростей із боку викладачів, батьків (мотивація запобігання прикростей);
- нестійкість – мотиви швидко задовольняються, і без підтримки педагога можуть згаснути і більше не відновитися;
- слабка узагальненість, тобто охоплюють один чи кілька навчальних предметів, які об'єднані за зовнішніми ознаками;
- орієнтування студентів найчастіше на результат навчання, а не на способи навчальної діяльності, внаслідок чого іноді до кінця навчання у виші не складається інтерес до подолання труднощів у навчальній роботі.

Ступінь усвідомленості потреби поповнювати свої знання у різних людей не однакова. У студентів часто на перший план виступають прагматичні мотиви, пов'язані з вирішенням індивідуальних, ситуативних завдань. У цих умовах особливо важливо передбачити спеціальні заходи щодо стимулювання навчальної діяльності, підтримці позитивної мотивації до навчання, створенню сприятливого режиму роботи. Необхідно залучати студентів до самостійної діяльності в навчанні, імітуючи практику, багаторазово посилюючи чи можливості аналізу і синтезу явищ і процесів.

Виділяємо такі підходи до виховання мотиваційної сфери особистості в процесі навчання:

1. Індивідуальний підхід полягає в тому, щоб вивчити провідні соціально-ціннісні мотиви кожного конкретного студента і спиратися на них у навчанні.
2. Типологічний підхід полягає в опорі на ті мотиви, які властиві всім студентам певного курсу, факультету, статі і т.д.
3. Топологічний підхід полягає в тому, щоб побудувати тип навчання, що має в собі можливості для формування множини соціально-ціннісних мотивів студентів у навчанні.

Топологічний підхід до виховання мотивів, очевидно, найбільш близький до оптимального, бо в силу своєї багатоступінчастої «мотиваційної палітри» він полегшує індивідуальний підхід і долає стандарт типологічного. Перевага його в тому, що студентам дає можливість знаходити цілі, що мають для них «особистісне значення», і в короткочасній розкрутці особистої життєдіяльності «змішувати» свої мотиви на інші цілі, відкривати нові значення попередніх цілей. Цю обставину тонко підмітив Д. Брунер: «Хоча справа виграє від ясного розуміння кінцевих цілей навчання, часто буває так, що ми можемо знову і знову відкривати для себе остаточні цілі в ході спроб досягнути більш скромних цілей». Активність студентів у навчальній діяльності розглядається, згідно теорії поетапного формування, в двох аспектах: мотиваційному та операційному. Мотиваційна сторона активності визначається відношенням студента до дисциплін вивчення і до навчання взагалі, а операційна – володінням прийомами орієнтації в матеріалі, завдяки яким підбираються адекватні способи дії для розв'язку тих чи інших задач, і самого розв'язку.

Мотиваційна сторона активності (мотивація) утворює класи мотивів:

1. Зовнішні (нагорода чи покарання).

2. «Змагальні» (успіх у змаганні з іншими або з собою).
3. Внутрішні (під впливом яких досягається стійкий інтерес до навчання).

Можливостей та технологій для підвищення мотивації існує велика кількість, але немає однієї яка б була доречною одразу усім і у будь-який час. Студенти змінюють форму навчання, переходять на інший курс, змінюють спеціальність – усе це, а також інші соціальні обставини, впливають на мотивацію і методи її підвищення.

Врахування в навчальному процесі цих психологічних особливостей студентів дозволить викладачам індивідуалізувати систему виховних впливів, приділяючи особливу увагу формуванню мотиваційного компоненту навчальної діяльності студентів заочної форми навчання, що дозволить підвищити їх внутрішню навчальну мотивацію і ефективність всього процесу навчання. Основним завданням вищого навчального закладу стимулювання інтересів до навчання таким чином, щоб метою студентів стало не просто отримання диплома, а диплома, який підкріплений міцними і стабільними знаннями, котрі спиралися б на практику. Мотивація студентів – це один з найбільш ефективних способів поліпшити процес і результати навчання, а мотиви є рушійною силою процесу навчання і засвоєння матеріалу. Особливості мотивації студентів заочної форми навчання, в свою чергу, вимагають особливої уваги, так як суттєво відрізняються від особливостей мотивації студентів денної форми навчання, що ми і проаналізували в статті.

Література:

1. *Варій М.Й.* Загальна психологія / М.Й. Варій – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 214 с.
2. *Занюк С. С.* Психологія мотивації: Навчальний посібник / С.С. Занюк – К.: Ельна-Н, 2002. – 304с.
3. *Ильин Е.П.* Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2006. – 512с.
4. *Кудріна Т.С.* Психологія мотивації: теорія та експеримент: навч. посіб. / Т.С. Кудріна. – К.: 2006. – 214с.
5. *Маркова А. К.* Формирование интереса к учению у учащихся / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
6. *Павленко Л. В.* Інноваційні аспекти в організації самостійної роботи студентів в контексті болонського процесу / Л. В. Павленко // Наукові праці Вищого навчального закладу «ДонНТУ». Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». Випуск 1 (15), Ч. 2. – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2014. – С. 174-178.
7. *Педагогічна психологія: навч. посіб.* / [О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка]. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 168с.
8. *Райгородский Д.Я.* Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учебное пособие / Д.Я. Райгородский. – Самара.: Бахрах-М, – 2011. – 672с.
9. *Тригуб І. П.* Мотивація студентів як один із основних факторів успішної професійної підготовки / І. П. Тригуб // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : Філологічна. – 2014. – Вип. 48. – С. 315-318. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_48_100

И.В. ВАРНАВСКАЯ. ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ ЗАОЧНОЙ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ

В статье определяется понятие мотивации с точки зрения различных ученых, представлен обзор проблемы особенностей мотивации и анализ ведущих мотивов учебной деятельности студентов заочной формы обучения.

Проанализированы важные аспекты повышения внутренней учебной мотивации и эффективности всего процесса обучения.

Ключевые слова: Мотивация, мотив, мотивация обучения, студенты, заочное обучение, профессия.

I.V. VARNAVSKA. DISTANCE LEARNING STUDENTS MOTIVATION FEATURES

The article defines the concept of motivation from the point of view of different scholars, presents an overview of the problem of the motivation features and analysis of the leading motives of students' learning activities in the correspondence form of study.

Important aspects of enhancing internal learning motivation and effectiveness of the entire learning process are analyzed.

Keywords: Motivation, motive, motivation of learning, students, learning, distance learning, occupation.